

Received / Makale Geliş Tarihi 10.08.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 18.10.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı) 7 (35)
ss / pp 1318-1327

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10029104
Mail: editor@pejoss.com

Öğr. Gör. Dr. Uğur Erdoğan
<https://orcid.org/0000-0001-8906-2977>
Selçuk Üniversitesi, Yunak Meslek Yüksekokulu, Konya / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/045hgzm75>

Cumhuriyetin Yüz Yılında Türkiye’de Uluslararası Ticaretin Gelişimi

The Development of International Trade in Türkiye in The Century of The Republic

ÖZET

Günümüzde uluslararası ticaret, ülkelerin kalkınmasında, ekonomik büyümenin sürdürülmesinde ve diğer ülkelerle entegrasyonunun sağlanmasında en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir. Dünyada uluslararası ticarete ortaya çıkan değişim sürecine Türkiye Cumhuriyeti de kayıtsız kalmamıştır. Nitekim Türkiye, 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte, dünya ticaret sahnesinde meydana gelen küreselleşme ve hızlı değişim sürecinin bir parçası olmak amacıyla çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte her dönemin ulusal ve uluslararası şartlarına göre uluslararası ticaret stratejileri belirlenmiş ve ihracatı artırarak uluslararası ticaret dengesinin sağlanmasına önem verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu ilk yıllarda Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi iki önemli savaştan ekonomik olarak önemli ölçüde olumsuz etkilendiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında uluslararası ticarete ihracat gelirinin büyük bir bölümünü tarım sektörü sağlamaktadır. Günümüzde Türkiye’nin uluslararası ticaret yapısı ise kuruluş dönemindeki yapısından büyük oranda farklılık göstermektedir. Yüz yıl içerisinde, dış ekonomik ilişkilerle gelişen uluslararası ticaret, kalkınma ve sanayileşmeyi önemli şekilde etkilemiştir. Bununla birlikte, iç ekonomi politikasında ortaya çıkan değişimler de uluslararası ticaret üzerinde etkili olmuştur. Çalışma kapsamında cumhuriyetin ilanından bugüne kadar geçen dönemlerde uygulanan uluslararası ticaret stratejileri, uluslararası ticareti etkileyen iç ve dış faktörler ile dönemlere göre uluslararası ticaret büyüklükleri incelenmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk döneminden itibaren, cumhuriyetin yüzüncü yılına kadar geçen süreçte Türkiye’nin uluslararası ticaretteki gelişimini tarihsel bir bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Uluslararası Ticaret, İhracat, İthalat.

ABSTRACT

Today, international trade is seen as one of the most important tools in the development of countries, sustaining economic growth and ensuring integration with other countries. The Republic of Türkiye has not remained indifferent to the process of change in international trade in the world. As a matter of fact, with the proclamation of the Republic in 1923, Türkiye has developed various strategies in order to be a part of the globalization and rapid change process occurring in the world trade scene. In the period from the declaration of the Republic to the present day, international trade strategies have been determined according to the national and international conditions of each period and importance has been given to ensuring international trade balance by increasing exports. It is seen that in the first years of the establishment of the Republic of Türkiye, it was significantly negatively affected economically by two important wars, the First World War and the War of Independence. In the early years of the Republic, the agricultural sector provided a large portion of export income in international trade. Today, Türkiye's international trade structure differs greatly from its structure in the founding period. Over the course of a century, international trade, which has developed through foreign economic relations, has significantly affected development and industrialization. However, changes in domestic economic policy also had an impact on international trade. Within the scope of the study, international trade strategies implemented in the periods from the proclamation of the republic until today, internal and external factors affecting international trade, and international trade volumes according to periods are examined. The aim of the study is to reveal Türkiye's development in international trade from a historical perspective, from the first period of the Republic of Türkiye to the centenary of the republic.

Keywords: Republic, International Trade, Export, Import.

1. GİRİŞ

Türkiye'nin uluslararası ticaret süreci cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar çeşitli aşamalar kaydetmiş ve süreç içerisinde tercih edilen ekonomik politikalar dış pazarlara açılma amacıyla küresel ekonomiye entegre olmak suretiyle gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş döneminden 1980 yılına gelene kadar uluslararası ticaret büyüklüğünün artması amacıyla pek çok strateji geliştirmiş ve bu doğrultuda birtakım yasal değişiklikler ve uluslararası kurumlarla iş birlikleri yapmıştır. 1980 yılında alınan 24 Ocak Kararları ile beraber ise dış pazarlara açılma faaliyetleri artırılarak geliştirilmiş, ihracat temelli bir ekonomik büyüme modeli hedeflenmiştir. Uluslararası ticarete uygulanan liberal politikalarla uluslararası sermayeye yatırım ortamı sunulmuştur. Bu kapsamda birçok olumlu gelişmeler olsa da dış ticaret açıkları zaman içerisinde devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi iki önemli olayın olumsuz ekonomik etkileri önemli ölçüde hissedilmiştir. Hedeflenen ekonomi politikalarında ilk başlarda liberal düşüncelere öncelik verilse de bu politikaların beklenen olumlu sonuçları vermemesi ve akabinde 1929'da gümrük tarifelerini yenileme serbestisiyle birlikte 1930 yılından itibaren daha çok devlet ağırlıklı olan uluslararası ticaret politikaları uygulanmıştır. 1960 yılından itibaren ise ithal ikameci ekonomi politikası öncelikli olarak benimsenmiştir. Bu dönemde tercih edilen kur politikası ile birlikte yurtiçi fiyat artışları, yurt dışı fiyat artışlarından fazla gerçekleşmiş, ithal yasakları ve miktar kısıtlamaları gibi stratejiler ihracata olumsuz olarak yansımıştır. 1970'li dönemde, uluslararası ekonomide ortaya çıkan arz şokları ve talep değişiklikleri ihracatının büyük bir bölümü ithalata bağlı olan Türkiye'nin uluslararası ticaretine olumsuz yönde yansımıştır. 1980 yılında ise oluşan döviz sorunun çözülebilmesi amacıyla ekonomide radikal değişikliklere gidilmiştir. 24 Ocak 1980 Ekonomik Kararları neticesinde ithal ikamesinden vazgeçilerek ihracat odaklı sanayileşme politikası benimsenmiş ve uluslararası ticaret daha serbest bırakılmıştır. 1980-1989 yıllarında uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına dönük politikalar uygulanmıştır. Türkiye, 1996'da Gümrük Birliği'ne üye olarak uluslararası ticarete küresel düzeye yönelme sürecini hızlandırmıştır.

24 Ocak Kararları ile birlikte ülke ekonomisinin küresel rekabet piyasasına uyumlu aktif bir yapıya dönüşmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda uluslararası ekonomiye uyum sağlayarak ülke ekonomisinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ancak ilerleyen süreçte ülke ekonomisi Kasım 2000 krizi ve ardından Şubat 2001 krizi ile zor bir döneme girmiştir. 2002 yılından Küresel Finans krizinin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar olan dönemde Türkiye Cumhuriyeti ekonomisi hızlı bir iyileşme sürecine girmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin uluslararası ticaret hacmi de ciddi anlamda artış göstermiştir. 2008 yılında ABD merkezli ortaya çıkan küresel finans krizi Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Küresel finans krizinin yansımaları 2010 yılı ile birlikte kaybolmaya başlamış ve Türkiye'nin uluslararası ticaret verileri hızlı bir şekilde normal seviyesine doğru artış trendine geçmiştir. Ancak belirtilen yıllarda Arap Baharı ismiyle ortaya çıkan siyasi hadiseler öncelikle Türkiye ve diğer komşu ülkeler ile birlikte birçok ülkeyi de etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye'nin bölge ülkelerine gerçekleştirdiği ihracat önemli derecede olumsuz etkilenmiştir. Geçen süre içerisinde Türkiye'nin uluslararası ticaret hacmi büyüye de dış ticaret açığı sorunu henüz aşılamamıştır.

Bu çalışmada cumhuriyetin kuruluşundan 2023 yılına kadar geçen süreçte Türkiye'nin uluslararası ticaret seyri ana hatlarıyla incelenmektedir.

2. 1923-1980 DÖNEMİ

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllar gerek Türkiye gerekse de diğer ülkeler için ekonomik ve siyasi olayların son derece yoğun yaşandığı dönemler olmuştur. Türkiye'de cumhuriyetin ilanının ardından, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın ekonomiye olan olumsuz yansımaları büyük oranda hissedilmiştir. Aynı zamanda devletin ekonomi politikaları 1923-1930 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden kalan ekonomik olumsuzluklar dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu dönemde öncelikli olarak özel sektör yatırımlarını teşvik etmek ve kamu işletmeciliğini en düşük seviyede tutmak suretiyle bir piyasa ekonomisi sağlamak hedeflenmiştir. Bu kapsamda ekonomi stratejilerini belirlemek üzere 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrede ticaretle uğraşanlar, çiftçi ve işçi gibi ekonominin aktörlerinin sorunları belirlenmeye çalışılmıştır. Ülke sermaye birikimi yeterli düzeyde olmadığı için uluslararası sermayeye ihtiyaç bulunmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 2003, s.3). Nitekim İktisat Kongresi'nde uluslararası ticareti canlandırmak amacıyla yabancı sermaye yatırımcılarını ekonominin genel durumu hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2005, s.32). Yine bu dönemde yatırımcılara kredi desteği sunma maksadıyla 1924 yılında devlet desteğiyle yarı resmi statüde olan İş Bankası kurulmuştur (Eroğlu, 2007, s.66). İktisat Kongresi'nde ağırlıklı olarak milli ve liberal yönde bir ekonomi yönetimi kararı verilmiştir.

Bu kapsamda özel sektöre öncelik veren ve dışa açık bir ekonomi benimsenmiştir. Nitekim cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye, dışa dönük bir ekonomi politikası sergilemektedir. Bu dışa dönüklüğün en önemli nedeni ileri derecede dışarıya bağımlı bir ekonomik yapının var olmasıdır (Şahin, 2009, s.43). 1927 yılında yürürlüğe konan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile üretimde bazı koşullar kapsamında özel sektör teşvik edilmiştir. Tarım sektörüne yönelik mallar kapsamında gerçekleştirilen ithalatlarda gümrük muafiyeti sunulurken, bazı ürünlerin ithalatına yüksek gümrük vergileri konularak yerli üretimin korunması amaçlanmıştır (Özcan, 1998, s.43).

Tablo 1. 1923- 1929 Arası Uluslararası Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	50.7		87		-36.08	137.6	58,5
1924	82.4	▲62,3	100	▲15,6	-18.02	182.8	▲82,1
1925	102.7	▲24,6	129	▲28,4	-26.2	231.6	▼79,6
1926	96.4	▼-6,1	121.4	▼-5,8	-24.9	217.8	▼79,4
1927	80.7	▼-16,3	107.7	▼-11,3	-27.003	188.5	▲75
1928	88.2	▲9,3	113.7	▲5,5	-25.4	202	▲77,6
1929	74.8	▼-15,2	123.5	▲8,7	-48.7	198.3	▼60,6

Kaynak: TÜİK, (2023).

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1923–1929 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin ithalatı ihracatından sürekli daha çok gerçekleşmiştir. Bu dönemde en fazla dış ticaret açığı 48 milyar dolar ile 1929 yılında ortaya çıkmıştır. 1929 yılında ithalatta ortaya çıkan artış, bu dönemde gümrük tarifelerinin geçerlilik süresinin sona erecek olması nedeniyle gümrük ithalat tarifelerinin artacağı şeklindeki beklentiden ötürü gerçekleştirilen fazla ithalatın sonucunda oluşan bir artış olarak görülmektedir. 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik buhran tüm ülkelerle birlikte Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye, bu büyük ekonomik krizi henüz ekonomik sistemini tam olarak sağlayamadan yaşamak zorunda kalmıştır (Gözcü, 2008 s.273). 1929 Ekonomik Buhranı ihracatı olumsuz etkileyerek zorlaştırmış, bunun sonucunda dış ticaret açığı artmıştır. Bu dönemde ihracat 75 milyon dolara düşmüş, ithalat 124 milyon dolara çıkmış ve uluslararası ticaret açığı ise 49 milyar dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir. Türkiye’nin bu yıllardaki uluslararası ticaretinde tarımla uğraşan nüfusun fazla olmasının sonucu ihracat kalemleri çoğunlukla tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ihraç kalemlerinin önemli bir kısmını tarım ürünleri oluştururken, ithalat ürünlerini ise çoğunlukla sanayi ürünleri ve temel tüketim ürünleri oluşturmaktadır.

Tablo 2: 1930- 1949 Arası Uluslararası Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1930	71.3	▼-4,6	69.5	▼-43,7	1.8	141	▲102,6
1931	60.2	▼-15,6	60	▼-13,8	29	120.1	▼100,5
1932	48	▼-20,3	40.7	▼-32,1	7.2	88.6	▲117,8
1933	58.06	▲21	45.09	▲10,7	12.9	103.1	▲128,8
1934	73	▲25,7	68.7	▲52,5	4.2	141.7	▼106,2
1935	76.2	▲4,4	70.6	▲2,7	5.5	146.8	▲107,9
1936	93.6	▲22,9	73.6	▲4,2	20.05	167.2	▲127,2
1937	109.2	▲16,6	90.5	▲23	18.6	199.7	▼120,6
1938	115	▲5,3	118.8	▲31,3	-3.8	233.9	▼96,7
1939	99.6	▼-13,4	92.4	▼-22,2	7.1	192.1	▲107,7
1940	80.9	▼-18,8	50.03	▼-45,9	30.8	130.9	▲161,7
1941	91.05	▲12,5	55.3	▲10,6	35.7	146.4	▲164,5
1942	126.1	▲38,5	112.8	▲103,9	13.2	238.9	▼111,7
1943	196.7	▲56	155.3	▲37,6	41.3	352.07	▲126,6
1944	177.9	▼-9,5	126.2	▼-18,7	51.7	304.1	▲141
1945	168.2	▼-5,4	96.9	▼-23,2	71.2	265.2	▲173,5
1946	214.5	▲27,5	118.8	▲22,6	95.6	333.4	▲180,5
1947	223.3	▲4,1	244.6	▲105,8	-21.3	467.9	▼91,3
1948	196.7	▼-11,9	275.05	▲12,4	-78.2	471.8	▼71,5
1949	247.8	▲25,9	290.2	▲5,5	-42.3	538.0	▲85,4

Kaynak: TÜİK, (2023).

1930 ve 1931 yıllarında iç piyasadan daha çok uluslararası ticaret için sıkı denetimler ve önlemler uygulanmıştır (Boratav, 2006, s.67). 1930-1937 yılları arasında 1929 yılından itibaren tercih edilen ekonomi politikaları neticesinde uluslararası ticaret dengesinin Tablo 2’de sunulduğu üzere sürekli fazla verdiği görülmektedir. 1930’lu yıllarda Türkiye’nin uluslararası ticaretinde bazı öncelikler bulunmaktadır (Şahin, 2016: 57). Bunlar;

- Türkiye’den ürün ithal eden ülkelere ithalat yapmak
- Yurt içinde üretilen ürünlerin ithalatını azaltmak
- Mümkün olabilecek en yüksek düzeyde dış ticaret fazlası vermek
- İhracat kalemlerini oluşturan ürünlerin çeşidini artırarak aynı zamanda kalitesini yükseltmek
- İkili anlaşmalar doğrultusunda ürün ithalatını serbest bırakmaktır.

1934 yılında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda bazı işletmeler kamulaştırılarak yerli hammadde kullanacak işletmeler teşvik edilmiş ve üretimin artması ile kalkınma süreci hızlanmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004 s.49). 1938 yılında ithalattaki artış ihracat artışını geçmesi sonucunda yeniden dış ticaret açığı verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle 1940-1946 yılları arasında savaşın etkisiyle uygulanan ekonomi politikası, uluslararası ticaretin büyümesini engelleyerek olumsuz etkilemiştir. Uluslararası ticaret, İkinci Dünya Savaşı sürecinde ülkedeki iç durumlardan daha çok uluslararası şartlardan etkilenmiştir. Savaş döneminde ihracatı artırmak için çaba gösterilse de ulusal paranın fazla değer kazanması ve gelir elde etmek amacıyla ihracat faaliyetlerinden de vergi alınması gibi faktörler ihracatı miktar ve ekonomik değer olarak büyük oranda azaltmıştır (Bulut, 2006, s.178). Tablo 2’deki verilere bakıldığında 1940 yılında ihracatta önceki yıla nazaran %18,8 oranında bir azalma gerçekleşirken ithalatta %45,9 oranında bir düşüş gerçekleştiği görülmektedir. 1939-1946 yılları arasında da 1930 yılıyla birlikte uygulanan uluslararası ticaret stratejilerinin neticesinde dış ticaret fazlasının sağlandığı görülmektedir. 1946 yılı ise ihracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında uluslararası ticaret açısından dönemin en başarılı yılıdır. İthalatta 1947 yılında önceki yıla nazaran %100’den fazla artış yaşanırken, ihracatta çok fazla değişiklik gerçekleşmemiştir (Özkale ve Kayalica, 2008, s.359). 1946 yılında ithalatı düşürmek ve ihracatı artırmak amacıyla cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonu gerçekleştirilmiştir (Çelebi, 2001, s.59). Genel ithalat rakamı 119 milyon dolar dolayındayken 1947 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi uluslararası kurumlarla iş birliği yapılması ve Gümrük Tarifleri ve Ticaret Genel Anlaşması gibi protokollerle uluslararası ticaretin serbestleşme eğilimi artmıştır (Varol, 2003, s.2). Bu yılda ithalat 245 milyon dolar dolayında gerçekleşerek önceki yıla nazaran iki kattan fazla artış göstermiştir. 1953 yılına kadar ithalattaki artış devam etmiştir. Sonrasında ithalata yeniden sınırlamalar uygulanmıştır. İthalatı farklı sınırlamalarla azaltmaya dönük çabalar ithalatı kısmen düşürse de aynı yıllarda ihracatta da bir düşüş yaşanması nedeniyle dış ticaret açığının sürdüğü görülmektedir.

Tablo 3: 1950- 1980 Dönemi Uluslararası Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1950	263.4	▲ 6,3	285.6	▼ -1,6	-22.2	549.08	▲ 92
1951	314.08	▲ 19,2	402.08	▲ 41	-88.004	716	▼ 78,1
1952	363	▲ 15,5	556	▲ 38,3	-193.006	918.8	▼ 65,3
1953	396.06	▲ 9,1	532.5	▼ -4,2	-136.4	928.5	▲ 74,4
1954	335	▼ -15,4	478.3	▼ -10,2	-143.4	813.2	▼ 70
1955	313.3	▼ -6,4	497.6	▲ 4	-184.2	810.9	▼ 63
1956	304.9	▼ -2,7	407.3	▼ -18,1	-102.3	712.3	▲ 74,9
1957	345.2	▲ 13,2	397.1	▼ -2,5	-51.9	742.3	▲ 86,9
1958	247.2	▼ -28,4	315.09	▼ -20,7	-67.8	562.3	▼ 78,5
1959	353.7	▲ 43,1	469.9	▲ 49,2	-116.1	823.7	▼ 75,3
1960	320.7	▼ -9,3	468.1	▼ -0,4	-147.4	788.9	▼ 68,5
1961	346.7	▲ 8,1	507.2	▲ 8,3	-160.4	853.9	▼ 68,4
1962	381.1	▲ 9,9	619.4	▲ 22,1	-238.2	1.000	▼ 61,5
1963	368.08	▼ -3,4	687.6	▲ 11,0	-319.5	1.055.7	▼ 53,5
1964	410.7	▲ 11,6	537.2	▼ -21,9	-126.4	948	▲ 76,5
1965	463.7	▲ 12,9	571.9	▲ 6,5	-108.2	1.035.6	▲ 81,1
1966	490.5	▲ 5,8	718.2	▲ 25,6	-227.7	1.208.7	▼ 68,3
1967	522.3	▲ 6,5	684.6	▼ -4,7	-162.3	1.207	▲ 76,3

Tablo 3: 1950- 1980 Dönemi Uluslararası Ticaret Verileri-Devamı

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1968	496.4	▼ -5,0	763.6	▲ 11,5	-267.2	1.260.07	▼ 65
1969	536.8	▲ 8,1	801.2	▲ 4,9	-264.4	1.338.07	▲ 67
1970	588.4	▲ 9,6	947.6	▲ 18,3	-359.1	1.536.08	▼ 62,1
1971	676.6	▲ 15,0	1.170.8	▲ 23,6	-494.2	1.847.4	▼ 57,8
1972	884.9	▲ 30,8	1.562.5	▲ 33,5	-677.5	2.447.5	▼ 56,6
1973	1.317.08	▲ 48,8	2.086.2	▲ 33,5	-769.1	3.403.2	▲ 63,1
1974	1.532.1	▲ 16,3	3.777.5	▲ 81,1	-2.245.3	5.309.6	▼ 40,6
1975	1.401.07	▼ -8,6	4.738.5	▲ 25,4	-3.337.4	6.139.6	▼ 29,6
1976	1.960.2	▲ 39,9	5.128.6	▲ 8,2	-3.168.4	7.088.8	▲ 38,2
1977	1.753.02	▼ -10,6	5.796.2	▲ 13,0	-4.043.2	7.549.3	▼ 30,2
1978	2.288.1	▲ 30,5	4.599.02	▼ -20,7	-2.310.8	6.887.1	▲ 49,8
1979	2.261.1	▼ -1,2	5.069.4	▲ 10,2	-2.808.2	7.330.6	▼ 44,6
1980	2.910.1	▲ 28,7	7.909.3	▲ 56,0	-4.999.24	10.819.4	▼ 36,8

Kaynak: TÜİK, (2023).

1950'lili dönemler, cumhuriyet tarihinde liberalleşmenin ikinci dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde özel sektör girişimleri artışa geçmiştir. Bununla birlikte büyük sermayeli ve stratejik yatırımların yine devlet eliyle gerçekleştirilmesi tercih edilmiştir. Buna karşın 1950-1955 döneminde dış ticaret devamlı açık vermiş, aynı zamanda dış ödemede zorlanma yaşanmıştır. 1953-1958 yılları arasında ithalata sürekli artan sınırlayıcı tedbirler alınmıştır. Bunun neticesinde ithalatta gerçekleşen daralmayla birlikte ithalata büyük oranda bağlı olan üretim sektöründe de aynı şekilde bir daralma meydana gelmiştir (Balkanlı, 2002, s.300). 1958 yılında ekonomik istikrar sağlamak amacıyla bazı uygulamalara başlanmıştır. Uygulanan ekonomik istikrar programının öncelikli olarak Türk Lirası'nın devalüe edilmesi, ithalata getirilen sınırlamaların azaltılması, para arzı ve bütçe harcamalarının azaltılması gibi önlemleri içermektedir. Tablo 3 'te Türkiye dış ticaretinin 1964-1980 yıllarını kapsayan dönemde devamlı açık verdiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1964 yılında %76,5 olarak gerçekleşirken 1980 yılında %36,8'e kadar düşmüştür. 1960 yılından 1980 yılına kadar uluslararası ticaret büyüklüğü on kattan fazla artmasına karşın dış ticaret açığının da arttığı görülmektedir. 1960 yılında ihracat 320 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 1970 yılına gelindiğinde 588 milyon dolar düzeyine çıkararak bu süreçte %96 oranında artış göstermiştir. 1960 yılında ithalat rakamı 468 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 1970 yılında 947 milyona yükselerek on yıllık zamanda ihracattan daha çok artış göstererek %102 oranında artmıştır. Hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarının amacı yılda yaklaşık %5 dolayında ekonomik büyüme seviyesine ulaşmak ve aynı zamanda ithal ikameci politikalar uygulayarak dış ticaret açığının azaltılması amacıyla ithal ürünlerin yurt içinde üretilmesi teşvik ederek sağlamaktır (Çelik, 2022, s.37). 1970'li yıllarda o dönemde yaşanan dünya petrol krizinin de etkisiyle ithalatın artış hızı ihracatın artış hızından daha fazla olmuş ve bunun sonucunda meydana gelen dış ticaret açıkları bütçe dengesinde olumsuzluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Üretim alanında kullanılan yüksek teknoloji gerektiren ürünler çoğunlukla ithal edilirken düşük katma değer sağlayan ürünlerin ihraç edilmesi dış ticaret açığının daha çok artmasına yol açmıştır (Dereli, 2018, s.288). İthal ikamesi temelinde sanayileşme stratejisi neticesinde tüketim ürünlerinin yurt içinde üretimi önemli miktarda artmış ancak ara malı üretimi arzu edilen düzeyde gerçekleşmemiştir (Topallı, 2022, s.30). 1980'e bakıldığında uluslararası ticaret 10,8 milyon dolar olarak gerçekleşirken bunun %27'si ihracat (2,9 milyon dolar) ve %73'ü (7,9 milyon dolar) ithalat olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye, daha çok ara malı ile temel tüketim sektörlerinin ikamesine ağırlık vermiştir. Aynı zamanda yerli üretimi koruma amacıyla ithal ürünlere kota ve yüksek tarife oranları uygulanmıştır.

3. 1981-2023 DÖNEMİ

1980 yılından sonra gelişme ve rekabet edebilme potansiyeline sahip olan sektörler ihracata teşvik edilmiştir. İhracatı özendirme amacıyla çeşitli stratejiler uygulanmaya başlanmış ve ihracatın artması suretiyle ödemeler dengesinde yaşanan problemlerin aşılması ve ekonominin istikrara kavuşturulması amaçlanmıştır (Kızıltan ve Ersungur, 2009, s.1).

Tablo 4: 1981- 1999 Arası Uluslararası Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1981	4.702.9	▲ 61,6	8.933.3	▲ 12,9	-4.230.4	13.636.3	▲ 52,6
1982	5.745.9	▲ 22,2	8.842.6	▼ -1,0	-3.096.6	14.588.6	▲ 65,0
1983	5.727.8	▼ -0,3	9.235	▲ 4,4	-3.507.1	14.962.8	▼ 62,0
1984	7.133.6	▲ 24,5	10.757	▲ 16,5	-3.623.4	17.890.6	▲ 66,3
1985	7.958	▲ 11,6	11.343.3	▲ 5,5	-3.385.3	19.301.3	▲ 70,2
1986	7.456.7	▼ -6,3	11.104.7	▼ -2,1	-3.648.04	18.561.4	▼ 67,1
1987	10.190.04	▲ 36,7	14.157.8	▲ 27,5	-3.967.7	24.347.8	▲ 72,0
1988	11.662.02	▲ 14,4	14.335.3	▲ 1,3	-2.673.3	25.997.4	▲ 81,4
1989	11.624.6	▼ -0,3	15.792.1	▲ 10,2	-4.167.4	27.416.8	▼ 73,6
1990	12.959.2	▲ 11,5	22.302.1	▲ 41,2	-9.342.8	35.261.4	▼ 58,1
1991	13.593.4	▲ 4,9	21.047	▼ -5,6	-7.453.5	34.640.4	▲ 64,6
1992	14.714.6	▲ 8,2	22.871	▲ 8,7	-8.156.4	37.585.6	▼ 64,3
1993	15.345.06	▲ 4,3	29.428.3	▲ 28,7	-14.083.3	44.773.4	▼ 52,1
1994	18.105.8	▲ 18,0	23.270	▼ -20,9	-5.164.1	41.375.8	▲ 77,8
1995	21.637.04	▲ 19,5	35.709	▲ 53,5	-14.071.9	57.346.05	▼ 60,6
1996	23.224.4	▲ 7,3	43.626.6	▲ 22,2	-20.402.1	66.851.1	▼ 53,2
1997	26.261.07	▲ 13,1	48.558.7	▲ 11,3	-22.297.6	74.819.7	▲ 54,1
1998	26.973.9	▲ 2,7	45.921.3	▼ -5,4	-18.947.4	72.895.3	▲ 58,7
1999	26.587.2	▼ -1,4	40.671.2	▼ -11,4	-14.084.04	67.258.4	▲ 65,4

Kaynak: TÜİK, (2023).

1970'li yıllardan itibaren ortaya çıkan petrol krizi sonucu ekonominin yaşadığı büyük problemleri çözmek ve ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla 1980 yılında 24 Ocak kararları şeklinde isimlendirilen bir paket hazırlanarak uygulanmıştır. 1980'den sonra tercih edilen politikaların dışı açık olma çerçevesinde küresel ekonomiye entegre olma doğrultusunda olduğu ifade edilebilir (Özdemir vd., 2016, s.151). Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Karar ile 1989'da uluslararası yatırımcılara yeni teşvikler sunulmuş ve uluslararası ticaretin serbestleşmesi sağlanmıştır (Özcan, 1998, s.45). Uluslararası ticaret hacminde bu dönemde olumlu gelişmeler olmuş ve uluslararası ticaret hacmi üç kattan daha çok artmıştır. Bununla birlikte dış ticaret açıkları bazı yıllar azalma gösterse de genel olarak sürmüştür. 1988 ve 1989 yıllarında görülen olumlu düşüşlerin ardından 1990 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte dış ticaret açığı tekrar artışa geçmiştir. Nitekim bu yıl ihracatta %11,5 oranında, ithalatta ise %41 oranında bir artış meydana gelmiştir. 1990 yılında yaşanan Körfez Krizi dolayısıyla petrolün varil fiyatının yükselmesinin ithalatta yaşanan yüksek artışta etkili olduğu ifade edilebilir (Güleç ve Oğuz, 2003, s.3). 1990'da Türkiye'nin uluslararası ticaret büyüklüğü 35,2 milyon dolar rakamına erişmiştir. Bu yılda uluslararası ticaretin %37'si ihracat, %63'ü ise ithalat olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1994 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz sebebiyle 5 Nisan 1994'te ekonominin düzeltilmesi ve istikrarın sağlanması hedefiyle 5 Nisan Kararları ismiyle bir ekonomik program oluşturulmuştur. TL'nin tekrar devalüasyonu neticesinde ihracat oranlarında artış meydana gelmiştir. Avrupa Birliği ile 1995'de Gümrük Birliği anlaşması imzalanmış ve bu anlaşma 1996'da uygulanmaya başlanmıştır. 1994 yılında ithalat 23,2 milyar dolar olarak gerçekleşirken anlaşmadan sonra 1997 yılına kadar artış göstererek yaklaşık 49 milyar dolara düzeyine gelmiştir. 1999 yılında meydana gelen Marmara depreminin ardından ithalat 40 milyar dolar düzeyine düşerken, 2000 yılına bakıldığında 54 milyar dolar düzeyine yükselmiştir (Mazlum, 2020, s.66). Gümrük Birliği, Türkiye ekonomisinde önceki yıllarda başlayan uluslararası ticarete serbestleşme döneminin önemli bir aşamasını temsil etmektedir (Tonus, 2007, s.193). Gümrük Birliği, ülkeler arasında ürünlerin serbest dolaşımı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmasını içermektedir. Ancak, Avrupa Birliği'nden ihraç edilen ürünlerin gümrüksüz olarak ülkeye girişinin açığın artmasına yol açması, sıcak para çıkışları ve 1999 Asya Krizi gibi faktörler ekonomiyi olumsuz etkilemiş ve istenilen sonuca ulaşamamıştır. Asya ülkelerinde ortaya çıkan krize 1998 yılında Rusya'nın da dahil olması ile birlikte ihracat yapılan ülkelere yaşanan talep azalması ve 1999 yılında ülkenin önemli üretim bölgesinde yaşanan deprem faktörüyle de 1998- 1999 yıllarında uluslararası ticaret istenilen performansı ortaya koyamamıştır (Aksoy ve Coşkun, 2004, s.404).

Tablo 5: 2000- 2023 Arası Uluslararası Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Dolar)	Değişme (%)	İthalat (Dolar)	Değişme (%)	Uluslararası Ticaret Dengesi (Dolar)	Uluslararası Ticaret Büyüklüğü (Dolar)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2000	27.774.9	▲ 4,5	54.502.8	▲ 34	-26.727.9	82.277.7	▼ 51,0
2001	31.334.2	▲ 12,8	41.399.08	▼ -24	-10.064.8	72.733.2	▲ 75,7
2002	36.059.08	▲ 15,1	51.553.7	▲ 24,5	-15.494.7	87.612.8	▼ 69,9
2003	47.252.8	▲ 31	69.339.6	▲ 34,5	-22.086.8	116.592.5	▼ 68,1
2004	63.167.1	▲ 33,7	97.539.7	▲ 40,7	-34.372.6	160.706.9	▼ 64,8
2005	73.476.4	▲ 16,3	116.774.1	▲ 19,7	-43.297.7	190.250.5	▼ 62,9
2006	85.534.6	▲ 16,4	139.576.1	▲ 19,5	-54.041.4	225.110.8	▼ 61,3
2007	107.271.7	▲ 25,4	170.062.7	▲ 21,8	-62.790.9	277.334.4	▲ 63,1
2008	132.027.1	▲ 23,1	201.963.5	▲ 18,8	-69.936.3	333.990.7	▲ 65,4
2009	102.142.6	▼ -22,6	140.928.4	▼ -30,2	-38.785.8	243.071.03	▲ 72,5
2010	113.883.2	▲ 11,5	185.544.3	▲ 31,7	-71.661.1	299.427.5	▼ 61,4
2011	134.906.8	▲ 18,5	240.841.6	▲ 29,8	-105.934.8	375.748.5	▼ 56,0
2012	152.461.7	▲ 13	236.545.1	▼ -1,8	-84.083.4	389.006.8	▲ 64,5
2013	161.480.9	▼ -0,4	260.822.8	▲ 6,4	-99.341.8	422.303.7	▼ 61,9
2014	166.504.8	▲ 3,1	251.142.4	▼ -3,7	-84.637.5	417.647.2	▲ 66,3
2015	150.982.1	▼ -9,3	213.619.2	▼ -14,9	-62.637.09	364.601.3	▲ 70,7
2016	149.246	▼ -1,1	202.189.2	▼ -5,4	-52.942.2	351.436.2	▲ 73,8
2017	164.494.6	▲ 10,2	238.715.1	▲ 18,1	-74.220.5	403.209.7	▼ 68,9
2018	177.168.7	▲ 7,7	231.152.4	▼ -3,2	-53.983.7	408.321.2	▲ 76,6
2019	180.832.7	▲ 2,1	210.345.2	▼ -9	-29.512.4	391.177.9	▲ 86,0
2020	169.637.7	▼ -6,2	219.516.8	▲ 4,4	-49.879.05	389.154.5	▼ 77,3
2021	225.291.3	▲ 32,8	271.424.4	▲ 23,6	-46.133.08	496.715.8	▲ 83,0
2022	254.170.9	▲ 12,9	363.710.1	▲ 34	-109.539.1	617.881.05	▼ 69,9
2023(Ocak-Ağustos)	164.907		247.321		-82.414	412.228	%66

Kaynak: TÜİK, (2023).

Türkiye’de 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler sebebiyle yatırım ve harcamalarda önemli ölçüde azalma görülmüştür. 1999 yılında meydana gelen Marmara depreminin ardından 40,6 milyar dolara düşen ithalat, 2000 yılında ise yeniden artışa geçerek 54,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir (Mazlum, 2020, s.66) 2001 yılında yaşanan devalüasyon sonucunda ihracat artarken ithalatta azalma meydana gelmiştir. 2001 yılında ekonomik kriz ile birlikte ulusal para biriminin yaşadığı değer kaybı sonucunda ihracat değişim oranı %12,8 oranında gerçekleşirken yurtiçi talebin azalması sebebiyle önceki yıla göre ithalat %24 oranında azalma göstermiştir. 2002 yılında ise ihracat artış oranının ithalat artış oranından daha düşük gerçekleştiği Tablo 5’te görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye’nin uluslararası ticaretinin 2000 yılından bugüne kadar olan seyrin incelendiğinde bazı yıllarda azalmalar yaşansa da genel olarak istikrarlı bir artış kaydetmiştir. 1995 ile birlikte artmaya başlayan dış ticaret açıkları 2002 yılından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. Bu artışın sebepleri arasında enerji ve üretim sektörünün dışa bağımlı durumda olması ve Çin menşeli ürünlerin piyasalarda çoğalması gösterilebilir (Kızıltan vd., 2008, s.95). 2001 ekonomik krizi ile düşüşe geçen uluslararası ticaret hacmi 2008 yılında yaşanan ve 2009 yılında yansımaları görülen küresel kriz dönemine kadar yükselmiştir. 2009’da küresel krizin bütün ekonomilerde büyüme ve uluslararası ticaret verilerinde sebep olduğu azalma, Türkiye’nin ihracatına da olumsuz yansımıştır. 2010 yılına gelindiğinde yaşanan bu olumsuzluğa rağmen küresel krize karşı alınan tedbirlerle düzelen ve yükselişe geçen ihracat, 2011’de %18,5 artarak 135 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye, dünyada 22’nci sırada yer alarak dünyadaki toplam ihracatta %0,74 oranında pay sahibi olmuştur. Tablo 5’e bakıldığında, 2002 yılından sonra uluslararası ticaret büyüklüğünde önemli bir artış görülmektedir. 2002 yılında uluslararası ticaret miktarı 87 milyar dolar düzeyindeyken 2003’te 116, 2006 yılında 225 ve 2010 yılında ise 299 milyar dolara çıkmıştır. 2015 yılında 351 milyar dolar olarak gerçekleşen uluslararası ticaret, 2017 ve 2018 yıllarında da artarak 391 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. 2021’de 2019’a göre dünya uluslararası ticaret büyüklüğü %14 oranında artarken, Türkiye’nin uluslararası ticareti %7 dolayında artış göstermiştir. Bütün dünyayı etkileyen Covid-19 salgını uluslararası ticaret üzerinde de yoğun olarak hissedilmiştir. Nitekim ithalatın ihracatı karşılama oranının 2020 yılında 2019 yılındaki %86’lık orana göre düşerek %77,3 oranında gerçekleşmiştir. 2021’de uluslararası ticaret hacmi 2020 yılına nazaran yaklaşık %27 oranında büyüyerek 496 milyar 715 milyon dolar olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı da %83 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye’nin dünya ihracatı içindeki payı %0,4’e tekabül etmektedir. 2021 yılında mal ve hizmet ticareti 28 trilyon dolara ulaşırken, toparlanma süreci ülkeler ve sektörler arasında eşit düzeyde gerçekleşmemiştir. 2021 yılında uluslararası

ticaretteki iyileşmenin ekonomik teşvik paketleri, pandemi kısıtlamaları ve emtia fiyatlarındaki artışın düşmesi neticesinde talepte yaşanan artışın sonucunda ortaya çıktığı düşünülmektedir (UNCTAD, 2021, s.1). 2022 yılına bakıldığında ihracat rakamı 254 milyar dolar düzeyinde gerçekleşerek önceki yıla göre %12,9 oranında artmış, ithalat %34 oranla ihracata göre daha fazla artarak 363 milyar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılında dış ticaret açığı büyürken, ihracatın ithalatı oranı karşılama oranının da önceki yıla göre azalma göstererek %69,9 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle deprem gibi büyük doğal afetlerin üretim ve lojistik süreçlerini doğrudan etkilemesinden dolayı uluslararası ticarete de çeşitli aksamalar olabilmektedir. Nitekim, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremin etkilediği 11 il Türkiye'nin toplam ihracatının %8,6'sını oluşturmaktadır. 2022 yılında Gaziantep'in toplam ihracattaki payı %4,4 olarak görülürken, Adana %1,6, Hatay %1,2 ve Kahramanmaraş %0,6 oranında bir paya sahip olmuştur. Gaziantep, en çok ihracat yapan altıncı il konumundadır. Bununla birlikte depremin etkilediği 11 il, Türkiye'nin 2022 ithalatının ise %6,7'sini meydana getirmektedir. 2023 yılı Ocak-Ağustos dönemine bakıldığında ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine karşı %0,4 oranında azalarak 165 milyar dolayında gerçekleşirken, ithalat önceki yılın aynı dönemine göre %3,5 oranında artarak 247 milyar 321 milyon dolar olarak, uluslararası ticaret hacmi ise %1,9 oranında artarak 412 milyar 228 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2023). Orta Vadeli Program'a göre ise 2023 yılında 265 milyar dolar, 2024 yılında 285 milyar dolar, 2025 yılında ise 305 milyar dolar ihracat beklenmektedir. İthalatın ise 2023 yılında 345 milyar dolar, 2024'te 363 milyar dolar, 2025 yılında ise 384 milyar dolar olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Orta Vadeli Programa göre Türkiye için üretim ve ihracat odaklı bir büyüme gerçekleştirilmesi ve ithalat bağımlılığının azaltılması amaçlanmaktadır.

4. SONUÇ

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz yansımaları görülmektedir. İlk dönemlerde uluslararası ticaretin büyük oranda tarıma bağlı olması da ticaret hacminin sınırlı olarak büyümesine neden olmuştur. 1923-1929 yılları arasında uluslararası ticaretin devamlı açık verdiği görülmektedir. 1929 yılından itibaren ithalata karşı önemli kısıtlamalar uygulanmıştır. Bu kısıtlamaların da etkisiyle 1930-1939 yıllarını kapsayan dönemde dış ticaret 1938 yılı haricinde devamlı fazla vermiştir. 1946 yılında ithalat kısıtlamalarının azaltılması, ülkeye giren yabancı sermaye ve tüketim harcamalarının artış göstermesi 1946 yılından itibaren ithalat rakamlarının büyümesine yol açmıştır. 1960-1970 döneminde uygulanan ithal ikameci ekonomik yaklaşım ihracatı teşvik etmekten ziyade yurt içi taleplere yönelik duruma gelmesi sebebiyle, Türkiye'nin dış ticareti büyük oranda açık vermiştir.

24 Ocak kararları ile 1980 yılında Türkiye uluslararası ticarete yeni bir dönem başlatmış ve küresel ekonomik entegrasyonlar önemli oranda artmaya başlamıştır. İthal ikameci ekonomi stratejisinden vazgeçilerek ihracata dayalı üretim stratejisine öncelik verilmiş ve dış ticaret hacminde önemli düzeyde artışlar meydana gelmiştir. Ancak ihracatta gerçekleşen bu artışla birlikte ithalatta da artış gerçekleştiği için dış ticaret açığı devam etmiştir. İthalatın ihracat ile birlikte artmasının en önemli nedeni ihracat edilen ürünlerin üretimini gerçekleştirmek için kullanılan girdi malzemelerinin ithal ediliyor olmasından kaynaklanmaktadır. İhracatta yaşanan hızlı artış 1990'lı yılların ortalarına kadar artış hızı azalmakla beraber devam etmiştir. 1998 yılı ile birlikte tekrar aşırı değerlenen Türk Lirası uluslararası ticareti olumsuz etkilerken, 2001 yılında yaşanan krizden sonra oluşan geçici kur dengesi ihracatı belirli bir düzeyde artırsa da 2002 yılından itibaren bu etki azalmıştır. 2008 yılında ortaya çıkan küresel finans krizi nedeniyle uluslararası ticarete önemli ölçüde daralma meydana geldiği görülmektedir. İhracat değeri 2008 yılında 132 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2009 yılında 102 milyar dolara düşmüş, ithalat değeri ise 2008 yılında 202 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2009 yılında 141 milyar dolara düşmüştür. Finansal kriz nedeniyle uluslararası pazarlarda büyük ölçeklerde meydana gelen talep daralmaları bu düşüşlerin sebebi olarak görülmektedir. 2010 yılından itibaren küresel krizin etkisini kaybetmesi ile birlikte Türkiye'de uluslararası ticaret dengesinde iyileşmenin başladığı görülmektedir.

1980 yılından sonra uygulanmaya başlanan ihracat öncelikli üretim hedefi neticesinde Türkiye'nin dış ticareti büyümesine karşın dış ticaret açığı yeterli düzeyde azalmamıştır. Bu bağlamda bu durumun en önemli nedeni olan ihracat edilen mallarının üretiminde kullanılan ve ithal edilen hammadde ve ara mallarının üretiminin sağlanması ve buna yönelik önlemler alınması gerekmektedir. Dış ticaret açığının devam etmesinin bir başka nedeni de ihraç edilen ürünlerin ithal edilen ürünlere göre katma değerinin düşük olmasıdır. Bu nedenle katma değeri yüksek ürünlerin üretimini teşvik edici politikalara ağırlık verilmesi, sübvansiyonlar sağlanması ve bu alanda yapılan yatırım sayısının artırılması gerekmektedir. İhracat potansiyeli yüksek olan yeni sektörlerin geliştirilmesi amacıyla teşvikler çoğaltılmalı ve dış ticaret

açığını önlemek için ithalatı azaltacak ihracatı ise artıracak bir kur politikası oluşturulmalıdır. Son yıllarda bilişim teknolojileri, otomotiv ve savunma sanayi gibi katma değeri yüksek sektörlerde önemli ilerlemeler sağlanmakla beraber bunların daha çok artırılması ve ihraç edilen pazarların genişletilmesi Türkiye'nin uluslararası ticaretine büyük katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. ve Coşkun, M. (2004). Türkiye'nin yakın dönem dış ticaretindeki değişimler. *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 397-415.
- Akyıldız, H. ve Eroğlu Ö. (2004). Türkiye Cumhuriyeti dönemi uygulanan iktisat politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 43-62.
- Balkanlı, A.O. (2002). Küresel ekonominin belirleyici faktörleri üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 13-26.
- Boratav, K. (2006). *Türkiye iktisat tarihi 1908-2005*. İmge Kitabevi.
- Bulut, C. (2006). *Ekonomik yapı ve politika analizi*. Der Yayınları.
- Çelebi, E. (2001). Türkiye'de devalüasyon uygulamaları 1923-2000. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 3, 55-66.
- Çelik, T. (2022). Türkiye'de 1980 sonrası makroekonomik gelişmeler ve dış ticaret. O. Öcal & V. Han (Eds). *Dış ticarete güncel tartışmalar Türkiye üzerine bir inceleme* (ss.33-53). Çizgi Yayınevi.
- Dereli, D. D. (2018). Türkiye'de ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisi (1969-2016). *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(3), 279-289.
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 63-73.
- Gözcü, A. (2008). 1929 ekonomik bunalımı sonrasında dünyada "Yeni Türkiye" algısı ve Türkiye'nin ekonomik arayışlarına ilişkin saptamalar. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 273-289.
- Güleç, M., ve Oğuz, G. (2003). *Irak savaşının gölgesinde Türkiye Ortadoğu ülkeleri ticari ilişkileri*. Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları.
- Kepenek, Y.ve Yentürk, N. (2005). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitabevi.
- Kızıltan, A. ve Ersungur, M. Ş. (2009 Mayıs). Türkiye ekonomisinde sektörlerin istihdama etkileri: girdi-çıkıtı yaklaşımıyla bir uygulama. *10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F., Erzurum.
- Kızıltan, A., Ersungur, M. Ş. ve Polat, Ö. (2008). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ihracat ve ithalatına etkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 83-99.
- Mazlum, N. (2020). 1980-2018 dönemi Türkiye ekonomisi ve dış ticaretinin gelişim seyri. *Gümrük Ticaret Dergisi*, 7(22), 54-71.
- Özcan, H.A. (1998). Dünden bugüne dış ticaretimizdeki gelişmeler. *Dış Ticaret Dergisi*, özel sayı, 41-76.
- Özdemir, Ü., Kantürk Yiğit, G. & Oral, M. (2016). Cumhuriyetten günümüze ekonomi politikaları bağlamında Türk dış ticaretinin gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.
- Özkale, L. ve Kayalica, M.Ö. (2008). Dış ticaretin yapısal gelişimi. G.E. Arslan (Ed). *Çeşitli yönleriyle cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye ekonomisi* (s. 355-382). Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). *Orta vadeli plan, 2023-2025*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/09/orta-vadeli-program-2023-2025.pdf>.
- Şahin, H. (2009). *İktisada giriş*. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şahin, H. (2016). *Türkiye ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Ticaret Bakanlığı. (2023). *Dış ticaret veri bülteni Ağustos 2023*. <https://ticaret.gov.tr/haberler/2023-yili-agustos-ayi-dis-ticaret-verileri>.

- Tonus, Ö (2007). Gümrük Birliği sonrasında Türkiye’de dışa açıklık ve sanayileşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 193-214.
- Topallı, N. (2022). Türkiye ekonomisinde dış ticaretin gelişimi. O. Öcal ve V. Han (Eds). *Dış ticarete güncel tartışmalar Türkiye üzerine bir inceleme* (ss.7-32). Çizgi Yayınevi.
- TÜİK (2023). *Dış ticaret istatistikleri*. www.tuik.gov.tr.
- Uludağ, İ.ve Arıcan, E. (2003). *Türkiye ekonomisi teori, politika, uygulama*. Der Yayınları.
- UNCTAD. (2021). Global trade update, november, <https://unctad.org/webflyer/global-trade-updatenovember-2021>, 1-8.
- Varol, G. M. (2003). Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk dış ticaretinin gelişiminin kısa tarihçesi. *Dış Ticaret Dergisi*, (Özel Sayı), s. 159-161.